

3. Добровольская О.П. Обоснование системы факторов регулирования устойчивого развития рекреационных территорий / О.П. Добровольская // Информационные технологии в управлении туристической и курортно-рекреационной экономикой : матер. докл. III науч.-практ. конф. – Бердянск : АУИТ "АРИУ", 2007. – С. 52-58.

4. Заячківська Г.А. Основні засади сталого розвитку туризму в Україні / Г.А. Заячківська // Якість економічного розвитку: глобальні та локальні аспекти : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль : Вид-во ТНЕУ, 2011. – С. 36-39.

5. Казачковська Г.В. Можливості сталого розвитку туризму та курортів в Україні / Г.В. Казачковська // Інформаційні технології в управлінні туристичною та курортно-рекреаційною економікою : матер. доп. II наук.-практ. конф. – Бердянськ : АУИТ "АРИУ", 2006. – С. 126-137.

6. Ревин С.Ф. Переход к устойчивому развитию туризма: проблемы и специалисты для их решения / С.Ф. Ревин, Н.В. Шадрин // Культура народов Причерноморья. – 2000. – № 12. – С. 66-67.

7. Свірідова Н.Д. Концепція сталого розвитку туризму в сучасних умовах / Н.Д. Свірідова // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 176. – С. 166-168.

8. Ткаченко Т.І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія. – Вид. 2-ге, [перероб. та доп.] / Т.І. Ткаченко. – К. : Вид-во КНТЕУ, 2009. – 463 с.

Миронов Ю.Б. Сущность и факторы устойчивого развития туризма в регионе

Определена сущность понятия "устойчивое развитие туризма", рассмотрены внутренние и внешние факторы устойчивого развития туристической отрасли в регионе. Определены предпосылки формирования и эффективной реализации концепции устойчивого развития туризма в регионе. Обоснована необходимость разработки концепции устойчивого развития туризма в регионах Украины.

Ключевые слова: туризм, туристская отрасль, устойчивое развитие, концепция устойчивого развития туризма.

Myronov Yu.B. Essence and factors of sustainable development of tourism in the region

The article defines the essence of the concept of "sustainable tourism", considered by the internal and the external factors of sustainable development of the tourism industry in the region. The preconditions of formation and effective implementation of the concept of sustainable tourism development in the region are determined. The article also proves the necessity of the concept of sustainable tourism development in the regions of Ukraine.

Keywords: tourism, tourist industry, sustainable development, the concept of sustainable development of tourism.

УДК 502:332.1

Доц. Н.Я. Михаліцька, канд. наук з держ. упр. –
Львівський ДУВС

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА У ПОЛІТИЦІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Проведено огляд сучасної концепції сталого розвитку та парадигми системного економіко-екологічного розвитку країн з ринковою економікою. Проаналізовано триєдину концепцію сталого розвитку: економічну, екологічну та соціальну, розглянуто механізм взаємодії економічного та екологічного елементів сталого розвитку та можливість оцінки зовнішніх впливів на навколишнє середовище. Уточнено поняття еколого-економічної безпеки та визначено її значення у політиці сталого розвитку суспільства.

Ключові слова: екологічна безпека, економічна безпека, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Становлення загальної концепції сталого розвитку виходить з необхідності встановлення балансу між задоволенням сучас-

них потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Низка теоретиків і прихильників сталого розвитку вважають його найбільш перспективною ідеологією XXI ст. і навіть усього третього тисячоліття, яка, з поглибленням наукової обґрунтованості, витіснить усі існуючі світоглядні ідеології, як такі, що є фрагментарними, неспроможними забезпечити збалансований розвиток цивілізації.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні основи сталого розвитку суспільства у своїх працях досліджували як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, а саме: Ю. Бараш, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, В. Міщенко, Л. Шостак, В. Шевчук, О. Грянник, В. Феденко, В. Трегобчук, Р. Єремійчук та ін. Питання, пов'язані з еколого-економічною безпекою, механізмами її забезпечення, висвітлено у теоретичних та практичних роботах науковців, таких як О. Древал та І.В. Грищенко, А. Качинський, В. Дубель та інші. Беручи до уваги попередні дослідження, надалі варто визначити роль еколого-економічної безпеки у політиці сталого розвитку суспільства.

Мета роботи – узагальнення теоретичних підходів до трактування еколого-екологічної безпеки, визначення її ролі у сталому розвитку країни.

Виклад основних положень дослідження. Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти основних принципах:

1. Людство дійсно може надати розвитку сталого і довготривалого характеру, для того щоб він відповідав потребам людей, що живуть зараз, не втрачаючи при цьому можливості майбутнім поколінням задовольняти свої потреби.
2. Обмеження, які існують в галузі експлуатації природних ресурсів, відносні. Вони пов'язані зі сучасним рівнем техніки й соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення.
3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізувати свої надії на більш благополучне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення екологічних та інших катастроф – злидні, які стали у світі звичайним явищем.
4. Необхідно налагодити стан життя тих, хто користується надмірними засобами (грошовими і матеріальними), з екологічними можливостями планети, зокрема відносно використання енергії.
5. Розміри і темпи росту населення повинні бути погоджені з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється.

Концепція сталого розвитку з'явилася внаслідок об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної (рис. 1).

Економічна складова. Економічний підхід до концепції сталого розвитку заснований на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля, який може бути зроблений за умови принаймні збереження сукупного капіталу, за допомогою якого і здійснюється цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних, природо-, енерго- і матеріалоощадних технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку і знищення відходів.

Рис. 1. Триєдина концепція сталого розвитку

Однак у вирішенні питань про те, який капітал повинен зберігатися (наприклад, фізичний або природний, або людський капітал) і якою мірою різні види капіталу є взаємозамінними, а також за вартісної оцінки цих активів, особливо екологічних ресурсів, виникають проблеми правильної інтерпретації й розрахунку. З'явилися два види стійкості – слабка, коли йдеться про не зменшуваному в часі природному та виробничому капіталі, і сильна – коли повинен не зменшуватися природний капітал (причому частина прибутку від продажу невідновних ресурсів повинна спрямовуватися на збільшення цінності відновлюваних).

Соціальна складова стійкості розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, зокрема на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ. Бажані також збереження культурного капіталу і різноманіття в глобальних масштабах, а також більш повне використання практики стійкого розвитку, наявної в не домінуючих культурах. Для досягнення стійкості розвитку сучасному суспільству доведеться створити більш ефективну систему ухвалення рішень, що враховує історичний досвід і заохочує плюралізм. Важливо досягнути не тільки внутрішньої, а й міжпоколінної справедливості. У рамках концепції людського розвитку людина є не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Спираючись на розширення варіантів вибору людини як головної цінності, концепція сталого розвитку передбачає, що людина повинна брати участь у процесах, які формують сферу його життєдіяльності, сприяти прийняттю і реалізації рішень, контролювати їх виконання.

Екологічна складова. З екологічного погляду, сталий розвиток має забезпечувати цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Більш того, поняття "природних" систем і ареалів проживання можна розуміти широко, включаючи в них створене людиною середовище, таке як, наприклад, міста. Основна увага приділяється збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому "ідеальному" статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища і втрата біологічного різноманіття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення.

Єдність концепцій. Узгодження цих різних точок зору та їх переклад на мову конкретних заходів, які є засобами досягнення сталого розвитку, – завдання величезної складності, оскільки всі три елементи сталого розвитку потрібно розглядати збалансовано. Важливі також і механізми взаємодії цих трьох концепцій. Економічний і соціальний елементи, взаємодіючи один з одним, породжують такі нові завдання, як досягнення справедливості всередині одного покоління (наприклад, щодо розподілу доходів) та надання цілеспрямованої допомоги бідним верствам населення. Механізм взаємодії економічного та екологічного елементів породив нові ідеї щодо вартісної оцінки та інтерналізації (обліку в економічній звітності підприємств) зовнішніх впливів на навколишнє середовище. Нарешті, зв'язок соціального та екологічного елементів викликала інтерес до таких питань, як внутрішньопоколінна і міжпоколінна рівність, включаючи дотримання прав майбутніх поколінь та участі населення у процесі прийняття рішень.

Важливим питанням у реалізації концепції сталого розвитку – особливо у зв'язку з тим, що вона часто розглядається як така що еволюціонує – стало виявлення її практичних і вимірюваних індикаторів. У цьому напрямку зараз працюють як міжнародні організації, так і наукові кола. Виходячи зі зазначеної вище тріади, такі індикатори можуть пов'язувати всі ці три компоненти і відображати екологічні, економічні та соціальні (включаючи психологічні, наприклад, сприйняття сталого розвитку) аспекти.

Приклади впровадження концепції:

- будівництво доріг, будівель має супроводжуватися відповідним зростанням зелених насаджень – щоб не погіршувати стан довкілля;
- зростання виробництва зерна не повинно супроводжуватися виснаженням чи іншим погіршенням якості ґрунту;
- видобування корисних копалин (наприклад металевих руд, вугілля) має супроводжуватися створенням підприємств, що не залежать від цього видобутку. Таким чином, щоб після вичерпання майбутні покоління (а часто й поточні) не мали економічних проблем;
- у приватному сенсі – заробітна плата повинна компенсувати витрати на відновлення здоров'я, погіршене через виконувану роботу;
- медичні препарати та хірургічні операції повинні не лише вирішувати поточну проблему, але й не призвести до погіршення стану здоров'я пацієнта у майбутньому, часто це торкається і здоров'я наступних поколінь.
- навчання та використання праці жінок не повинне приводити до відмови від виконання основного обов'язку – народження дітей. Фактично найбільша шкода, яка може бути завдана майбутнім поколінням, – це пряме їх знищення.

Саме на підґрунті парадигми сталого розвитку можна сформулювати нове визначення поняття "еколого-економічна безпека". Справа в тому, що дотепер лише декілька авторів визначають, що таке еколого-економічна безпека. Наприклад, О.Ю. Древал та І.В. Грищенко вважають, що під "еколого-економічною безпекою можна розуміти стан збалансованого розвитку та захищеності соціально-економічної підсистеми регіону від реальних та потенційних загроз, що створюються впливом як антропогенних, так і природних факторів на довкілля" [4, с. 23]. Проте таке визначення еколого-економічної безпеки мало відрізняється від визначення екологічної безпеки, яке сформульоване А. Качинсь-

ким: "Екологічну безпеку ми розглядаємо як компонент національної безпеки, що забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, що створюються антропогенними чи природними чинниками стосовно навколишнього середовища. Гарантується законодавчими актами держави" [8, с. 37].

Більш обґрунтованим є визначення В. Дубеля: "Міжнародне регулювання еколого-економічної безпеки має на меті збалансування та оптимізацію взаємовідносин між суспільством та природою в рамках сталого розвитку. При цьому екологічна компонента має виступати повноцінною складовою розробки глобальних стратегій соціально-економічного розвитку світової цивілізації. Еколого-економічну безпеку слід розуміти як стан, при якому навколишнє середовище може забезпечити існування суспільства та задоволення його потреб в доволі тривалій перспективі" [5, с. 67]. В іншій праці [6, с. 224] В. Дубель зазначає, що можна визначити еколого-економічну безпеку як стан при якому навколишнє природне середовище може забезпечити існування суспільства та задоволення його потреб в доволі тривалій перспективі. Це, свого роду, стратегія виживання людства, вектор розвитку, спільна головна мета соціально-економічного розвитку. Теоретичні основи еколого-економічної безпеки повинні стати фундаментом для розбудови оптимальної моделі розвитку, яка б максимально задовольняла всім потребам суспільства та гарантувала б збереження навколишнього природного середовища для існування людства в майбутньому.

Зокрема, у статті В. Дубеля [7, с. 527] висвітлено структуру еколого-економічної безпеки (рис. 2).

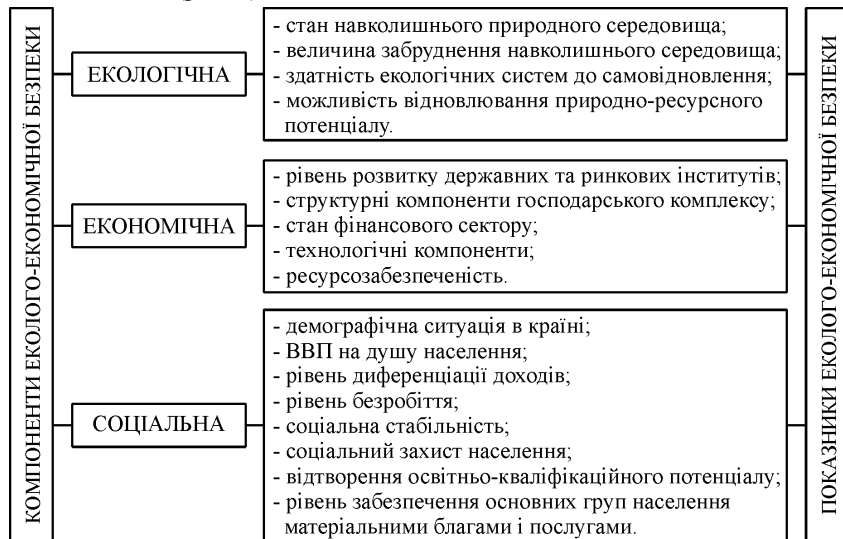

Рис. 2. Структура еколого-економічної безпеки [7, с. 527]

Окрім екологічної та економічної безпеки, автором врахована така складова, як соціальна безпека, під якою він розуміє стан суспільства, при якому відсутні загрози для задоволення основних потреб населення. Природно, що ка-

тегорія "соціальна безпека" змінюється залежно від рівня соціально-економічного розвитку та певних особливостей суспільства.

Зауважимо, що концептуальну основу розуміння суті соціальної безпеки в Україні було започатковано у 1990 р. в Декларації про державний суверенітет України. За визначенням експертів, соціальну безпеку держави розглядають як стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих соціальних інтересів особи й суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз [10, с. 151].

Реалізація політики сталого розвитку у країнах-засновниках ЄС вимагала здійснення стратегії на світовому рівні, включаючи вирішення соціальних проблем (боротьба із бідністю, перенасиченими населенням регіонами), тому концепція сталого розвитку скоріше ґрунтується на політичних інтересах, дає змогу досягати компромісу між політичними та економічними силами. Сьогодні еколого-економічна концепція розвитку претендує на роль стратегічної основи державної політики окремих держав та ідеології всього ЄС. Основною ознакою господарства країн ЄС стає екологізація промислового процесу, можливість досягнення економічного росту та одночасного збереження природи, попередження конфліктів між цими сферами буття людей. З 1990-х років ця концепція є офіційним курсом державної екологічної політики Голландії, Німеччини, Великої Британії [3, с. 328].

Донедавна стратегія розвитку України покладалась на зростання у застарілих, ресурсовитратних та екологічно шкідливих галузях важкої промисловості й експорт первинної продукції, що не змогло забезпечити надійну основу розвитку країни на довгострокову перспективу. Стратегічним орієнтиром в модернізації країни має стати європейська модель "еко-соціальної ринкової економіки", що нині висувается майже в кожній програмі консервативних, соціал-демократичних і ліберальних партій провідних країн ЄС і є сучасною європейською реалізацією концепції сталого розвитку. Ця доктрина була офіційно закріплена ЄС у 2001 році з прийняттям "Стратегії сталого розвитку Європейського Союзу", що визначає загальний вектор змін на рівні політики і законодавства як ЄС загалом, так і його країн-членів [2, с. 1], [9, с. 27].

Еко-соціальна ринкова економіка і сталий розвиток суспільства ґрунтується на трьох підвалинах – це органічне поєднання економічної ефективності, соціальної справедливості та ресурсно-екологічної збалансованості. Економічне зростання, що відбувається без врахування екологічних чинників, не може бути сталим і тривким в довгостроковій перспективі. Так само неприйнятно є охорона довкілля, що готова нехтувати інтересами людей і приносити в жертву задоволення базових людських потреб (це, на жаль, властиво для багатьох екологічних рухів та партій зелених). Масштабні ж соціальні проекти, яким бракує надійного економічного механізму створення суспільного багатства, як засвідчив історичний досвід побудови комунізму, також зрештою приречені на невдачу.

Складовою еко-соціальної ринкової економіки є широке застосування ринкових стимулів та еколого-економічних механізмів у вирішенні проблем природного довкілля, а також обмеження жорсткого адміністративного управління чи регулювання. Реалізація такої моделі вимагає перегляду макроеконо-

мічної та секторальної політики з метою "інтерналізації екстерналій" – трансформування зовнішніх екологічних і соціальних факторів, пов'язаних з виснаженням природних ресурсів і забрудненням довкілля, у внутрішні витрати виробництва та їх інтеграцію в процес ринкового ціноутворення.

Ключове значення має реалізація інноваційної еколого-економічної політики, зокрема таких її складових як "торгівля квотами на викиди" та "еко-трудова податкова реформа". Наприклад, фіскально-нейтральна податкова реформа, що спрямована одночасно на створення робочих місць та збереження довкілля, частково переносить базу оподаткування з трудових ресурсів (доходу та фонду заробітної плати) на споживання природних ресурсів та шкідливі викиди і відходи. Така політика стає важливим моментом структурної перебудови і вже розпочалася в індустріально розвинених країнах ЄС, особливо в Німеччині, Данії, Швеції та Нідерландах [1, с. 104].

На основі проведеного огляду сучасних парадигм та концепцій системного розвитку країн з ринковою економікою доцільно надати уточнене поняття економіко-екологічної безпеки. Еколого-економічна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави, за якої забезпечуються своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних екологічних загроз антропогенного чи природного характеру на сталій соціально-економічній розвитку країни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Враховуючи необхідність розбудови еко-соціальної ринкової економіки, еколого-економічну безпеку доцільно будувати на принципі рівності трьох складових розвитку держави (економічної, екологічної, соціальної), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку, врахування екологічних наслідків під час прийняття економічних рішень.

Література

1. Відповідальна економіка : науково-популярний альманах / С.Р. Рибніков, Н.О. Рибнікова (ред.) // Ініціатива зі сприяння еколого-економічній інтеграції : громадська організація. – Луганськ : ТОВ "Віртуальна реальність". – 2010. – Вип. 2. – 104 с.
2. Гаврилишин Б. Стратегія сталого розвитку та європейська модель "еко-соціальної ринкової економіки" як основа конкурентоздатності України в сучасну епоху: аналітична записка та рекомендації новій владі / Б. Гаврилишин, В. Вовк. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.greenkit.net/Members/intereco/strategy>.
3. Грабинський І.М. Реалізація політики сталого еколого-економічного розвитку в країнах ЄС: досвід для України / І.М. Грабинський, Ю.Б. Федунь // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – Сер.: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка". – 2010. – № 691. – С. 327-333.
4. Древаль О.Ю. Проблеми управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки / О.Ю. Древаль, І.В. Грищенко // Вісник СумДУ : зб. наук. праць. – Сер.: Економіка. – 2011. – № 1. – С. 21-26.
5. Дубель В. Міжнародне регулювання еколого-економічної безпеки / В. Дубель // Наука молода. – 2008. – № 9. – С. 63-69.
6. Дубель В.М. Теоретичні основи проблеми еколого-економічної безпеки / В.М. Дубель // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект : сб. научн. тр. – 2010. – Ч.1. – С. 223-226.
7. Дубель В.М. Розроблення системи показників еколого-економічної безпеки та можливість її застосування для країн ОЧЕС / В.М. Дубель // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : сб. научн. тр. – 2008. – С. 525-530.

8. Качинський А. Сучасні проблеми екологічної безпеки України / А. Качинський. – К. : Вид-во "Провесін", 1994. – 48 с. (Препринт / Національний ін-т стратегічних досліджень; № 33).
9. Неграш, О.П. Стратегія сталого розвитку та модель "еко-соціальної ринкової економіки" як стратегічні цілі євроінтеграції України / О.П. Неграш, О.А. Лук'янихіна // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : зб. тез доп. дев'ятої щорічної Всеукр. наук. конф. 21-22 квітня 2009 року. – Суми : Вид-во СумДУ. – 2009. – Ч. 2. – С. 27-28.
10. Соціальна безпека: пошук нової парадигми : зб. наук. ст. – К. : АТЗТ "Атопол". – 2003. – Вип. 1. – 151 с.

Михалицкая Н.Я. Эколого-экономическая безопасность в политике стабильного развития общества

Проведен обзор современной концепции стабильного развития и парадигмы системного экономико-экологического развития стран с рыночной экономикой. Проанализирована триединая концепция стабильного развития: экономическая, экологическая и социальная, рассмотрен механизм взаимодействия экономического и экологического элементов стабильного развития, и возможность оценки внешних воздействий на окружающую среду. Уточнено понятие эколого-экономической безопасности и определено ее значения в политике устойчивого развития общества.

Ключевые слова: экологическая безопасность, экономическая безопасность, стабильное развитие.

Myhalitska N.Ya. Ecological and economic security in politics sustainable development

This article provides an overview of the modern concept of sustainable development and the paradigm of systemic economic and environmental development of the market economy. We analyze the triune concept of sustainable development: economic, environmental and social, examined the mechanism of interaction of economic and environmental elements of sustainable development and to assess external impacts on the environment. The concept of ecological and economic security and defined its role in the politics of sustainable development.

Keywords: environmental security, economic security, sustainable development.

УДК 634.0.181

Ст. викл. Т.М. Пушкарьова-Безділь, канд. с.-г. наук –
Уманський НУ сабівництва

ВИЗНАЧЕННЯ ФІТОТОКСИЧНОСТІ ҐРУНТУ В АГРОФІТОЦЕНОЗАХ КУКУРУДЗИ ЗВИЧАЙНОЇ У ЛІСОСТЕПОВІЙ ЗОНІ УКРАЇНИ

Аналіз літературних даних із вирощування культурних рослин показав, що багато з них перебувають під впливом тих або інших негативних явищ, причини яких не вивчені. Багато вчених пов'язує це із явищем алелопатії або хімічної взаємодії рослин. Тому ми намагались висвітлити проблему алелопатичних відносин, які можуть виникати в агрофітоценозах між рослинами кукурудзи і бур'янів. Встановлено алелопатичну напруженість шляхом визначення фітотоксичності ґрунтів. З'ясовано, що деякі бур'яни можуть виділяти речовини, які не тільки пригнічують рослини кукурудзи, але і дають стимуляційний ефект.

Ключові слова: ґрунти, бур'яни, алелопатія, фітотоксичність, біотест.

Однією з найбільш актуальних фундаментальних проблем сучасної екологічної науки є проблема взаємовідносин між живими організмами в угрупованнях, оскільки від них залежать стійкість та напрямки розвитку екосистем.

Ця проблема вже давно привертає увагу багатьох авторів і їй присвячено велику кількість публікацій [1, 3-5]. Попри те, ця проблема перебуває на початковій стадії її вирішення. Однією з причин цього є те, що під час вивчення